

ارزشیابی کیفی اجرای طرح هادی در روستای کرناچی شهرستان کرمانشاه - کاربرد نظریه بنیانی

غلامرضا برزو؛ ایوب شاه حسینی؛ محمدصادق عباسی زاده فنوتاتی؛ اقدس ولی زاده؛ محمد باقرنسب؛
مجید بهرامی؛ و سارا عبدالملکی - دانشجویان کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه رازی کرمانشاه
کیومرث زرافشانی* - دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه

دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۳/۱۸

پذیرش نهایی: ۱۳۸۹/۹/۲۰

چکیده

بسیاری از پژوهشگران ارزشیابی، بر این باورند که طرح‌های عمران روستایی بدون نظارت و ارزشیابی، اتلاف وقت و هدررفت هزینه‌های گزاف است. طرح هادی، یکی از طرح‌های عمران روستایی است که چندین سال است در استان کرمانشاه به اجرا درآمده، اما تاکنون ارزشیابی کیفی از آن به عمل نیامده است. لذا هدف این مطالعه، ارزشیابی طرح هادی روستایی در روستای کرناچی واقع در ۵ کیلومتری شهر کرمانشاه است. در این مطالعه میدانی، ضمن بهره‌گیری از نظریه بنیانی، برخی از تکنیک‌های PRA برای جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده قرار گرفت. ترسیم نقشه اجتماعی، نمودار ون، قدم زدن عرضی و نیز استفاده از مصاحبه گروه متمرکز، از جمله تکنیک‌های مورد استفاده بودند. واکاوی داده‌ها نشان داد که مردم روستای کرناچی گرفتار مسائل و مشکلات عدیده‌ای مانند کمبود امکانات زیربنایی، ضعف مراکز خدمات‌رسانی، مسائل متعدد زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی هستند. در نهایت به منظور اعتباربخشی به نتایج این مطالعه، طی دو جلسه جداگانه با حضور اعضای شورای اسلامی روستا و کارشناسان استانداری، نتایج مورد تأیید آنان قرار گرفت. نتایج این مطالعه می‌تواند توصیه‌هایی برای برنامه‌ریزان طرح هادی در استان کرمانشاه داشته باشد؛ بدین صورت که اگر قرار باشد طرح‌های عمران روستایی به اهداف از پیش تعیین شده خود برسند، مشارکت فعال روستاییان در مراحل برنامه‌ریزی و اجرای این طرح اجتناب‌ناپذیر است.

کلیدواژه‌ها: ارزشیابی، طرح هادی روستا، رویکرد کیفی، نظریه بنیانی، شهرستان کرمانشاه.

مقدمه

طرح هادی روستا از جمله طرح‌های عمران روستایی است که می‌تواند نقش بنیادی و زیربنایی در توسعه همه‌جانبه مناطق روستایی داشته باشد. این طرح، با استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های خود می‌تواند زمینه‌ساز بهبود تسهیلات عمومی و رفاهی از قبیل نوسازی مسکن روستایی، معابر جدیدالاحداث و حریم مسکونی، بهبود وضعیت زندگی روستاییان و مشارکت آنان باشد. از جمله اقدامات مهمی که می‌تواند به تقویت و پایداری آثار این گونه طرح‌ها کمک شایانی کند، نظارت و ارزشیابی آنهاست. در واقع انجام این کار، منجر به آگاهی از دیدگاه‌ها و عقاید کارشناسان، شناسایی نقاط ضعف و قوت طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای خواهد شد. در این زمینه توجه به این نکته ضروری است که بسیاری از طرح‌ها و پروژه‌های توسعه روستایی به مرحله ارزشیابی نمی‌رسند. لذا توسعه‌گران روستایی، به ندرت از پیامدهای کوتاه‌مدت و بلندمدت آن مطلع می‌شوند. علاوه بر این، در بسیاری از مطالعات ارزشیابی پروژه‌های روستایی از روش کمی و تکنیک‌های سطحی نگر پیمایشی استفاده می‌شود و کمتر از روش‌های کیفی بهره گرفته شده است. بنابراین هدف کلی این پژوهش میدانی، ارزشیابی کیفی طرح هادی روستا در روستای کرناچی شهرستان کرمانشاه است. نتایج این مطالعه می‌تواند مسئولان طرح هادی روستایی استان کرمانشاه را در مدیریت آتی این طرح یاری رساند.

پیشینه نگاشته‌ها

مروری بر مطالعات انجام شده نشان داد که در خصوص طرح هادی، مطالعات گسترده‌ای صورت نگرفته است. لذا در ادامه مطالب به برخی از مطالعات انجام شده به طور مستقیم و غیرمستقیم خواهیم پرداخت. آسایش در مطالعه برنامه‌های عمرانی روستایی قبل از انقلاب اسلامی، مشکلات این برنامه‌ها را عدم دخالت مردم در سطوح برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و تمرکز بیش از حد امور در مرکز، فقدان مکانیسم‌های مؤثر در ارزشیابی، عدم هماهنگی و نبود ضمانت اجرایی در برنامه‌ها می‌داند (آسایش، ۱۳۸۶، ۴۲ و ۴۳). نتایج پژوهش رضوانی نیز

نشان‌دهنده نارسایی عمده در نظام طراحی، اجرا، نظارت و ارزشیابی برنامه‌های عمران روستایی طی سال‌های ۷۸-۱۳۲۷ بوده است. وی به این نتیجه رسید که شاخص‌های خدماتی و اجتماعی - رفاهی روستاها رشد بسیار خوبی داشته‌اند، اما شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی نواحی روستایی وضع نامطلوبی داشته‌اند و دارای رشد بسیار کندی بوده‌اند. این دوگانگی، بیان‌گر عدم جامعیت محتوای این برنامه‌ها بدون در نظر گرفتن ابعاد توسعه بوده است (رضوانی، ۱۳۷۹ ب، ۶۵).

در مطالعه‌ای دیگر، رضوانی می‌نویسد فقدان برنامه‌ریزی و تهیه برنامه‌های پنج‌ساله توسعه در سطح محلی، عدم مشارکت مردم و سازمان‌های غیردولتی در برنامه‌ریزی روستایی، فقدان مدیریت یکپارچه در برنامه‌ریزی و توسعه نواحی روستایی، مهم‌ترین نارسایی‌های نظام برنامه‌ریزی روستایی کشور بوده‌اند (رضوانی، ۱۳۸۰، ۲۵).

غلامرضایی در مورد تجارب عمران و توسعه روستایی در ایران - به‌ویژه طرح هادی - به این نتیجه رسید که بیشتر پروژه‌های مرتبط با توسعه روستایی، بدون توجه به خواسته‌ها و نیازهای روستاییان و مشارکت فعالیت مردم مناطق روستایی طراحی و اجرا می‌گردند. این برنامه‌ها، تنها بُعد اجرایی و کالبدی دارند و به ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و اقلیمی توجه نمی‌کنند (غلامرضایی، ۱۳۸۲، ۳۹-۴۱). افزون بر این، پاپلی‌یزدی و ابراهیمی مهم‌ترین مشکلات طرح هادی روستایی در ایران را هزینه زیاد، عدم جلب رضایت و مشارکت روستاییان، منابع مالی اندک، عدم توجه به ارزش‌های حاکم بر جوامع روستایی کشور و فقدان زیرساخت‌های کلی برنامه‌ریزی روستایی و شهری می‌دانند (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۶، ۲۱۶).

جالب این است که عسگری در مطالعه‌ای به این نتیجه می‌رسد که طرح هادی با وجود فراهم کردن رفاه نسبی برای روستاییان، در سامان‌دهی روستاها، موفق نبوده است. وی ارزشیابی این طرح‌ها را ضروری می‌داند (عسگری، ۱۳۸۳، ۱). همچنین عظیمی و جمشیدیان در بررسی تأثیر اجرای طرح‌های هادی روستایی در غرب گیلان معتقدند که به دلیل عدم مشارکت مردم در طراحی و اجرای این طرح و نیز عدم توجه به مسائل زیست‌محیطی، طرح

مذکور با مشکل جدی مواجه گردیده است. وی تغییر الگوی فعلی طرح هادی را چاره مشکل مذکور می‌داند (عظیمی و جمشیدیان، ۱۳۸۴، ۱).

از دیگر سو نتایج پژوهش ترکاشوند در خصوص طرح هادی روستا نشان می‌دهد که اگرچه این طرح به نوسازی مسکن روستایی، معابر جدیدالاحداث و حریم مسکونی توجه داشته، اما پیامدهای نامطلوبی مانند حذف تدریجی توانمندی‌های بومی، گسستگی در بافت و سیمای روستاها، و وابستگی، توسعه نامتقارن روستاها را به دنبال داشته است (ترکاشوند، ۱۳۸۸، ۱). محمدزاده نیز می‌نویسد عدم برنامه‌ریزی جامع توسعه فیزیکی روستاها، پیامدهای منفی زیست‌محیطی نظیر نابودی اراضی مساعد و حاصلخیز کشاورزی، آسیب‌پذیری چرخه حیات، ارگانسیم‌های گیاهی، جانوری و چشم‌اندازهای طبیعی را به دنبال داشته است (محمدزاده، ۱۳۸۶، ۱).

از دیدگاه عنابستانی طرح هادی امید به زندگی در روستا را برای اهالی آن به وجود آورده است، اما پیامدهای زیست‌محیطی آن را نباید نادیده انگاشت. نصیری نیز معتقد است که اجرای طرح هادی روستا باعث بهبود وضعیت سکونتگاه‌های روستایی در روستاهای شهرستان زنجان شده است (عنابستانی، ۱۳۸۸، ۱). حق‌پناه و دهقانی به این نتیجه رسیدند که طرح هادی موجب بهبود زندگی مردم و امیدواری آنان به سکونت در روستاها شده، اما عواقب زیست‌محیطی مطلوبی بر جای نگذاشته است (حق‌پناهی و دهقانی، ۱۳۸۸، ۱) یافته جالب مرادی و همکاران در شهرستان بیرجند نیز نشان می‌دهد که طرح هادی موجب مهاجرت معکوس اهالی منطقه حاجی‌آباد شده است (مرادی و همکاران، ۱۳۸۸، ۱).

بنابر آنچه مطالعات پیشین نشان داد، طرح هادی روستا دستاوردهای فیزیکی درخور توجهی را به دنبال داشته است. اما از دو بعد مشارکتی و پیامدی ضعف دارد. مشارکت ضعیف ذی‌ربطان از یک‌سو و پیامدهای زیست‌محیطی طرح هادی از دیگر سو موجب کاهش اثربخشی آن در سطح کشور شده است. لذا، این مطالعه ژرفانگر به دنبال آن است که از دیدگاه اهالی روستای کرناچی و مسئولان، تأثیرات طرح هادی روستا را در شهرستان کرمانشاه مورد قضاوت منصفانه قرار دهد.

روش تحقیق

به کارگیری روش‌های چندگانه در جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش کیفی، اعتبار یافته‌های این روش را از طریق فرایندی که از آن به سه‌گوشه‌سازی^۱ یاد می‌شود، افزایش می‌دهد. تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش عبارت‌اند از: (۱) ترسیم نقشه اجتماعی، (۲) نمودار ون، (۳) قدم زدن عرضی و (۴) مصاحبه گروه متمرکز به شیوه نمونه‌گیری کیفی - که بدان نمونه‌گیری هدفمند نیز اطلاق می‌شود. تکنیک‌های فوق، مجموعه‌ای از فنون جمع‌آوری داده‌های کیفی در روش ارزیابی مشارکتی^۲ روستایی به‌شمار می‌روند (Chambers, 1997). به‌منظور تحلیل داده‌های کیفی از روش نظریه بنیانی^۳ (Strauss & Corbin, 1998) بهره گرفته شد. در این روش جمع‌آوری داده‌ها همزمان با تجزیه و تحلیل آنها صورت می‌گیرد.

در پژوهش حاضر، محقق ضمن اجرای سیستماتیک مراحل نظریه بنیانی، به محض این که با کمبود اطلاعات مواجه می‌شد برای گرفتن اطلاعات بیشتر به نمونه‌های بعدی مراجعه می‌کرد؛ به این روند، نمونه‌گیری نظری^۴ گفته می‌شود (Wuest & Merritt-Gray, 2002) و این روند تا زمانی ادامه پیدا کرد که محقق به اشباع نظری^۵ رسید.

روند تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پژوهش، در سه مرحله انجام گرفت: (۱) کدگذاری باز^۶، (۲) کدگذاری محوری^۷ و (۳) کدگذاری انتخابی^۸. در کدگذاری باز، عمل مفهوم‌سازی صورت گرفت؛ به این ترتیب که یادداشت‌های میدانی و کلیه نوشته‌های جمع‌آوری شده حاصل از مصاحبه‌ها، بازخوانی شد و جملات اصلی موجود در نوشته‌ها بیرون کشیده شد. سپس عبارت‌ها

-
1. Triangulation
 2. Participatory Rural Appraisal (PRA)
 3. Grounded Theory Approach
 4. Theoretical sampling
 5. Theoretical saturation
 6. Open coding
 7. Axial coding
 8. Selective coding

و جمله‌هایی که ماهیت مشابه داشتند با یکدیگر ادغام شدند و زیرطبقه‌ها تشکیل گردید. در مرحله کدگذاری محوری، زیرطبقه‌های حاصل از مرحله قبل، دسته‌بندی شدند و طبقه‌های جامع و مانع تشکیل شد. در مرحله آخر یعنی کدگذاری انتخابی، تمامی مراحل به صورت توأم مورد توجه قرار گرفت و مفهوم اصلی که داده‌ها را حول یک محور قرار می‌داد، شناسایی شد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که خروجی نهایی حاصل از نظریه بنیانی می‌تواند یک عبارت، مدل تصویری و یا یک جدول باشد.

یافته‌ها و بحث

در ابتدا به منظور آشنایی بیشتر گروه تحقیق با طرح هادی و خواسته‌های اهالی روستای کرناچی و همچنین کسب اطلاع از رضایت آنها در مورد این طرح، از برخی تکنیک‌های روش ارزیابی مشارکتی مانند ترسیم نقشه اجتماعی، نمودار ون و قدم زدن عرضی استفاده شد. بنابراین با استفاده از تکنیک ترسیم نقشه اجتماعی که به صورت مشارکتی به وسیله مردم روستای کرناچی ترسیم گردید، ما از تغییراتی که در طی زمان به خصوص قبل و بعد از اجرای طرح هادی از نظر فضایی و کارکردی در روستا صورت گرفته بود، آگاهی یافتیم. به علاوه با استفاده از نمودار ون، با دیدگاه مردم در خصوص میزان رضایت از عملکرد نهادهای دولتی مستقر در روستا و اولویت‌بندی آنها آشنا شدیم. اجرای این روش نشان داد که مدرسه با وجود نداشتن وظایف اجرایی دارای بیشترین پایگاه مردمی، و شورا و دهیاری دارای کمترین جایگاه در میان مردم هستند.

با تلفیق داده‌های رهیافت ارزیابی مشارکتی روستایی با تکنیک بحث در گروه‌های متمرکز، و تحلیل آنها، مسائل و مشکلات طرح هادی روستا در روستای کرناچی شهرستان کرمانشاه، در قالب پنج مقوله استخراج گردید که در ادامه تشریح می‌گردند. لازم به ذکر است که این مقولات به همراه مفاهیم و زیرطبقات مرتبط، در پایان قسمت یافته‌ها و در قالب جدول ۱ آورده شده‌اند.

مشکلات اداری و مدیریتی

مسئولان اجرایی این طرح (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی) بدون توجه به نیازها و اولویت‌های مردم روستا و بدون مشارکت دادن روستاییان در مراحل اجرای برنامه و حتی بدون اینکه بتوانند موافقت مردم را به اجرای این طرح جلب کنند، اقدام به طراحی و اجرای طرح هادی کرده‌اند. این طرح، ماهیت برنامه‌ریزی بالا به پایین دارد و به نظر ذی‌نفعان توجهی نکرده است. اهالی روستا نیز نسبت به نمایندگان خود در شورای اسلامی روستا و دهیار روستا بدبین بودند و حتی در مواردی آنها را در بروز مشکلات مقصر می‌دانستند. با توجه به ماهیت نظام برنامه‌ریزی، عملاً شورای روستا و دهیاری جز آنکه مجری برنامه‌ها باشند، هیچ نقش دیگری ندارند و این امر باعث ایجاد حس بی‌اعتمادی مردم به نمایندگان خود و دهیاری شده است.

عدم توجه به مسائل زیربنایی روستا

از مشکلاتی که در طرح هادی نقش اساسی داشته، عدم توجه به مسائل زیربنایی روستای کرناچی است. یکی از این مسائل که باعث بسیاری از مشکلات، بروز بیماری و حتی در پاره‌ای از اوقات درگیری‌های خانوادگی گردیده، مسئله نبود شبکه دفع فاضلاب خانگی در این روستا است. ایجاد شبکه دفع فاضلاب و پساب‌های خانگی از جمله اقداماتی است که باید در مراحل ابتدای طرح اجرا می‌گردید، که متأسفانه مورد غفلت واقع شده است. از دیگر مشکلات زیربنایی، مشکل دریافت مجوز آب، برق و گاز است که بیشتر روستاییان به این موضوع بسیار معترض بودند. در این روستا به‌خاطر قربت زیاد با کلان‌شهر کرمانشاه، عدم نظارت صحیح بر اجرای طرح هادی و ورود دلالان زمین که موجب قطعه‌قطعه شدن اراضی شده، پیامدهای منفی در پی داشته است. اول این‌که، زمین‌ها به قطعات کمتر از ۱۲۰ متر تقسیم شدند و طبق قانون اهالی از دریافت مجوز برای آب، برق و گاز محروم شدند؛ دوم این‌که، باعث ورود مهاجران از تمامی مناطق اطراف به روستا و بروز نابسامانی‌های اجتماعی در آن گردید؛ سوم این‌که، موجب از بین رفتن اراضی کشاورزی و تغییر کاربری اراضی از کشاورزی به مسکونی شد؛

چهارم این که، به دلیل کم‌رنگ شدن فعالیت‌های کشاورزی، بیکاری در روستا سیر صعودی داشته است؛ و پنجم این که، ساخت‌وسازهای شبانه و انشعابات غیرقانونی برق در این روستا به شدت افزایش یافته است. از آنجا که مردم روستا در طرح هادی هیچ‌گونه مشارکتی نداشته‌اند و از آنها نیز نظرخواهی نشده است، نسبت به این طرح بی‌توجه بوده‌اند. در صورتی که اگر از همان ابتدا مردم مشارکت می‌داشتند، از ورود دلالتان زمین به روستا جلوگیری می‌کردند. در طرح هادی روستای کرناچی به مسئله اشتغال کشاورزان توجه نشده و همین امر باعث گردیده است که در روستا، بیشتر نیروی کار موجود بیکار شوند؛ بر مشکلات اجتماعی افزوده گردد؛ و اعتیاد تشدید شود. یکی دیگر از مشکلات زیربنایی روستای کرناچی خرابی معابر و کوچه‌هاست که طرح هادی در این خصوص نتوانسته است رضایت مردم را جلب کند.

عدم توجه به ایجاد امکانات رفاهی در روستا

از مشکلات موجود در طرح هادی می‌توان به این موارد اشاره کرد: عدم توجه به ایجاد امکانات رفاهی در روستا از سوی مجریان طرح هادی، نبود ناوایی به تعداد کافی، فقدان فضای سبز در روستا به‌خاطر اجرا نشدن نقشه از سوی مسئولان اجرایی و مردم - که این بیشتر تحت تأثیر ورود دلالتان زمین و قطعه قطعه شدن اراضی و ساخت‌وساز شبانه و غیرمجاز است. در روستای کرناچی هم‌اکنون مسجد آماده به کار وجود ندارد و مسجدی هم که در طرح هادی آمده، در مرحله بتن‌ریزی پی‌های آن متوقف شده است. نبود مراکز خرید و بازارچه باعث شده است که مغازه‌های محلی اجناس را به قیمت گران به روستاییان بفروشند و یا مردم برای خرید مایحتاج خود مجبورند به کرمانشاه بروند. فقدان کتابخانه، نبود بانک و پست‌بانک در روستا و به تعداد کافی نبودن اتوبوس از دیگر مشکلات موجود در خصوص مسائل رفاهی است.

مسائل اقتصادی، اجتماعی، امنیتی و جغرافیایی

همان‌طور که قبلاً هم مطرح گردید، با اجرای طرح هادی و ورود دلالتان زمین به کرناچی

جمعیت زیادی به این روستا مهاجرت کردند و این افزایش جمعیت باعث استحاله ساختار اجتماعی شده است. از طرفی دیگر به‌رغم افزایش جمعیت، پاسگاه انتظامی در کرناچی برای جلوگیری از تعارضات قومی و قبیله‌ای و نیز کنترل ناهنجاری‌های اجتماعی وجود ندارد. در این باره نبایستی از فقر گسترده در روستای کرناچی غفلت ورزید. در حقیقت، واکاوی عمیق داده‌ها حاکی از آن است که مردم این روستا به واسطه مسائل اقتصادی - به ویژه فقر و بیکاری - مجبور شده‌اند تا از نقاط دیگر به این روستا مهاجرت کنند. اگر از بُعد فضایی و جغرافیایی نیز به قضیه نگریسته شود، مشخص می‌گردد که فاصله اندک روستای کرناچی با کلان‌شهر کرمانشاه - که حدود ۵ کیلومتر است - در پیدایش چنین مسائلی نقش داشته است.

عدم توجه به مسائل بهداشتی روستا

از دیگر مشکلات موجود در طرح هادی، عدم توجه به مسائل بهداشتی روستا است. در روستای کرناچی به خاطر ورود ناگهانی مهاجران و افزایش جمعیت، مرکز بهداشت روستا دیگر جوابگوی مراجعه‌کنندگان نبوده است. در ضمن، حضور پزشک به‌طور شبانه‌روزی، نیازی مبرم است. افزایش جمعیت باعث شده است که مشکلات دفع زباله‌های خانگی، آلوده‌شدن رودخانه قره‌سو به دست مردم با ریختن زباله در حریم رودخانه، عدم جوابگویی کمی و کیفی دو نانوائی موجود در روستایی کرناچی و مشکل نبود غسل‌خانه در کرناچی بروز کند. یکی دیگر از مسائل بهداشتی موجود که به مقوله‌های زیربنایی بازمی‌گردد، مسئله بهداشتی نبودن آب مصرفی اهالی کرناچی است. کسانی که نتوانسته‌اند انشعاب آب دریافت کنند و یا به دلایل مختلف - از جمله مجانی بودن آب چاه و یا قطع شدن پی در پی آب لوله‌کشی به دلیل عدم توانایی جوابگویی شبکه انتقال آب به جمعیت زیاد کرناچی - از آب چاه استفاده می‌کنند، با این مشکل مواجه‌اند که در اکثر موارد این چاه‌های آب نزدیک چاه فاضلاب منازل حفر شده و همین امر باعث بروز بسیاری از بیماری‌ها و امراض شده است.

جدول ۱. کدگذاری محوری

مفهوم	زیرطبقه	طبقه
شبکه فاضلاب خانگی با وجود دریافت وجه آن از مردم وجود ندارد / برای دریافت مجوز آب مشکل داریم کوچه‌ها خاکی هستند که در زمستان، به دلیل بارندگی کوچه‌ها گلی می‌شوند و در تابستان گرد و خاک می‌خوریم انشعاب‌های غیر مجاز در کرناچی وجود دارد / مشکل کمبود ترانسفورماتور داریم به ما مجوز برای لوله‌کشی و استفاده از گاز شهری را نمی‌دهند تا قبل از اجرای طرح زندگی بهتری داشتیم / اکثر جوانان این روستا بیکار هستند در مورد اشتغال در طرح چیزی پیش‌بینی نشده بود	فقدان شبکه دفع فاضلاب خانگی مشکل دریافت مجوز آب آشامیدنی خرابی کوچه‌ها و معابر روستا مشکل قطع برق و ضعیف بودن آن مشکل دریافت مجوز گاز شهری عدم توجه به مشکل بیکاری در کرناچی	عدم توجه به مسائل زیربنایی روستا
در مرکز بهداشت پزشک وجود ندارد / کمبود دارو در مرکز بهداشت کرناچی وجود دارد در مرکز بهداشت کرناچی فقط خدمات ابتدایی مانند تزریقات و پانسمان انجام می‌گیرد در دو نانوائی که در کرناچی مشغول به کار هستند مسائل بهداشتی رعایت نمی‌گردد مردم اموات خود را در منزل غسل و کفن می‌کنند به دلیل ریختن زباله‌های منازل در رودخانه قره‌سو این رودخانه بسیار آلوده شده است رودخانه قره‌سو قبلاً محل ماهیگیری و شنای روستاییان بوده است که اکنون به دلیل آلودگی دیگر قابل شناکردن و ماهیگیری نیست / زباله‌های منازل به طور روزانه جمع‌آوری نمی‌شود مردم کرناچی خودشان ماشین جمع‌آوری زباله کرایه کرده‌اند زباله‌ها در حاشیه معابر اصلی و در کوچه‌ها انباشته می‌شوند / مردم خودشان روستا را آلوده می‌کنند آب شرب مصرفی مردم به دلیل مجاورت چاه آب و چاه فاضلاب در منازل بسیار آلوده است	عملکرد ضعیف مرکز بهداشت کرناچی مشکلات بهداشتی نانوائی‌ها نبود غسل‌خانه آلودگی رودخانه قره‌سو عدم دفع بموقع زباله‌های منازل غیر بهداشتی بودن آب مصرفی اهالی کرناچی	عدم توجه به مسائل بهداشتی روستا
در کرناچی دو نانوائی وجود دارد که جوابگوی نیاز مردم نیست / مردم برای تهیه نان بیشتر از کرمانشاه نان می‌خرند در کرناچی پارک یا فضای سبزی وجود ندارد / فضای سبزی در اطراف معابر این روستا وجود ندارد مسجدی در این روستا وجود ندارد / زیر بنای مسجد در دست احداث اندک است و جوابگوی مردم نخواهد بود بازارچه میوه و تره‌بار، فروشگاه عرضه مواد غذایی در کرناچی وجود ندارد مغازه‌هایی که در اینجا (کرناچی) هستند گران‌فروشی می‌کنند روستا کتابخانه ندارد / در روستا هیچ مؤسسه مالی یا بانکی تأسیس نشده است برنامه رفت و آمد اتوبوس‌های واحد نامنظم است	نبود نانوائی به تعداد کافی نبود فضای سبز در روستا نبود مسجد در روستا نبود مراکز خرید و بازارچه‌ها نبود کتابخانه نبود بانک و پست بانک در روستا	عدم توجه به ایجاد امکانات رفاهی در روستا

جدول ۱. کدگذاری محوری (ادامه)

مفهوم	زیر طبقه	طبقه
<p>به منظور صدور معرفی‌نامه برای ادارات و سازمان‌ها، دهیاری از مردم پول می‌گیرد مردم روستا از عملکرد دهیاری به خاطر گرفتن پول ناراضی هستند نگهداری کرناچی در حد و توان دهیاری نیست و باید زیر نظر شهرداری باشد مردم روستا از عملکرد شورای اسلامی روستا ناراضی هستند / شورای روستا قدرتی ندارد</p> <p>برای زمین‌های کمتر از ۱۲۰ متر مجوز ساخت صادر نمی‌کنند به دلیل عدم صدور مجوز ساخت یا تأخیر در صدور آن ساخت‌وساز غیرقانونی در کرناچی زیاد است</p> <p>به نظر ما اصلاً توجهی نشد و یا مشورت نکردند بنیاد مسکن این طرح را بدون توجه به نظر مردم و شورا در کرناچی اجرا کرده است</p>	<p>ناتوانی دهیاری در اداره روستا</p> <p>ناتوانی شورای اسلامی در اداره روستا</p> <p>عدم توجه بنیاد مسکن به نظرها و نیازها و مشارکت مردم</p>	وجود مشکلات اداری و مدیریتی
<p>در بین مردم روستای کرناچی اعتیاد به مواد مخدر وجود دارد کمپ ترک اعتیادی که در روستا احداث شده باعث ایجاد ناامنی در روستا شده است در کرناچی بعد از اجرای طرح مهاجران زیادی آمدند، در نتیجه باعث ایجاد درگیری‌های زیادی شده است / هرکسی که در منطقه خود درگیری داشته است به کرناچی آمده است</p> <p>مهاجرین باعث خراب شدن روستا شده‌اند</p> <p>در کرناچی با وجود جمعیت زیاد پاسگاه انتظامی وجود ندارد مردم توان مالی برای مشارکت در ایجاد شبکه‌های فاضلاب روستایی را ندارند اعتیاد و دزدی که در کرناچی وجود دارد به دلیل فقر مالی است</p> <p>دزدیدن سیم‌های برق به‌خاطر فقر است</p> <p>اراضی به‌وسیله مردم و بنگاه‌های معاملات ملکی قطعه‌قطعه شد، چون مردم توانایی ساخت مسکن با زیر بنای ۱۲۰ مترمربع را نداشتند</p> <p>روستا با شهر کرمانشاه فاصله کمی دارد</p> <p>کسانی که توانایی ساخت یا خرید مسکن در کرمانشاه را نداشتند به کرناچی آمدند تا خانه بسازند</p> <p>شغل اکثر مردم روستا کارگری است / در کرناچی کاری وجود ندارد</p> <p>قبل از شروع ساخت‌وساز در کرناچی، حداقل کار کشاورزی بود</p> <p>طرح هادی باعث از بین رفتن کار کشاورزی و تخریب باغ‌ها گردید</p>	<p>وجود اعتیاد در کرناچی</p> <p>مهاجر بودن اکثر افراد ساکن در کرناچی</p> <p>نبود پاسگاه انتظامی در کرناچی</p> <p>بی‌توجهی به مسئله فقر در روستای کرناچی</p> <p>فاصله اندک روستا با کلان‌شهر کرمانشاه</p>	مسائل اقتصادی، اجتماعی، امنیتی و جغرافیایی

برای دستیابی به پایایی و روایی این مقاله کیفی، لازم بود تا نتایج این پژوهش به سمع اعضای شورای اسلامی روستای کرناچی و کارشناسان استانداری کرمانشاه که مسئولیت نظارت بر حسن اجرای طرح هادی را داشتند، رسانیده شود. لذا در دو جلسه غیررسمی به طور

جداگانه از آنان دعوت به عمل آمد. با این عمل، ضمن تحقق پایایی و روایی اطلاعات، عملاً کار میدانی به پایان رسید.

شکل ۱. کدگذاری انتخابی و تدوین نظریه براساس یافته‌ها

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

در دهه‌های اخیر، استفاده از رویکرد کیفی که عموماً مبتنی بر جلب مشارکت ذی‌نفعان و شفاف‌سازی واقعی ابعاد و پیامدهای ناشی از اجرای طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی است، رواج گسترده‌ای یافته است. مثلاً از تکنیک ارزیابی‌های روستایی، در حوزه‌های مختلف نظیر مسائل

زنان (Palmer, 1981; Adams et al., 1993)، مدیریت منابع (Bloom & Utatum, 1993)، بهداشت (Cornwall, 1992, a) تحلیل جنسیتی (Cornwall, 1992, b)، نیازسنجی (Grady et al., 1991)، مدیریت منابع طبیعی (Guijt, 1991)، مدیریت آبخیزداری (Zarafshani, 2002)، ارزیابی تعاونی‌های تولید (سعدی، ۱۳۸۶)، ارزیابی مجتمع‌های خدمات بهزیستی (نوری و رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۸۴)؛ و از روش نظریه بنیانی در ترویج و توسعه روستایی (پاپ‌زن و همکاران، ۱۳۸۶)، بهداشت و درمان (Lee et al., 2009; Clare et al., 2008)، مدیریت سازمان‌ها و شرکت‌ها (Coleman & O'Conor, 2007)، دولت الکترونیک (Lee & Kim, 2007) بهره‌گیری شده است.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مردم روستای کرناچی با مسائل و مشکلات عدیده‌ای دست‌وپنجه نرم می‌کنند. نگاهی به جدول ۱، به خوبی وضعیت این روستا را بازگو می‌کند. وضعیت روستا چنان نابسامان است که بر هر نقطه یا گوشه آن دست گذاشته شود، غیرممکن است که مسئله یا مشکلی خود را مخفی نگاه دارد.

از یافته‌های این پژوهش می‌توان به نبود شبکه فاضلاب خانگی، آلودگی کوچه‌ها و معابر، عدم صدور مجوز برای انشعاب آب و لوله‌کشی گاز، به عنوان مهم‌ترین مسائل و مشکلات زیربنایی روستا از دیدگاه مردم اشاره کرد. البته اعضای شورای اسلامی کرناچی بالا بودن بهای اولیه لوله‌کشی گاز را برای اهالی روستا - با توجه به وضعیت مالی نامطلوب آنان - مزید بر علت می‌دانستند. نگارندگان به اتفاق اهالی روستا بیشتر این مسائل را از نزدیک رؤیت کردند. حال آن که طرح هادی روستایی مشتمل بر ۱۰ پروژه عمرانی است که احداث شبکه فاضلاب و اصلاح معابر از جمله آنهاست (مظفر و همکاران، ۱۳۸۷، ۱). عظیمی و جمشیدیان (۱۳۸۴)، عنابستانی (۱۳۸۸)، وارثی و صابری (۱۳۸۸) و حق‌پناه و دهقانی (۱۳۸۸) در پژوهش خود، از مهم‌ترین نارسایی‌های طرح هادی را عدم رعایت مسائل زیست‌محیطی و بی‌توجهی به جلب مشارکت مردمی می‌دانند. این درحالی است که از اهداف طرح هادی روستایی، بهبود خدمات زیست‌محیطی و تأمین عادلانه امکانات رفاهی بوده است (شیعه، ۱۳۸۶، ۹۴). نتایج پژوهش

مظفر و همکاران (۱۳۸۷) نیز نشان می‌دهد که یکی از نارسایی‌های طرح هادی، عدم توجه کافی به مسائل زیست‌محیطی است.

از معضلات بارز اجتماعی - اقتصادی روستایی کرناچی، فقر و بیکاری گسترده به‌ویژه بیکاری جوانان، اعتیاد و سرقت، و کمبود کارگاه‌های تولیدی بود. پژوهشگرانی نظیر کردوانی و نیکو با استفاده از روش ارزیابی سریع روستایی و جدول ماتریس مشکلات و توجیه اعضای شوراهای اسلامی و معتمدان محلی بخش بیضاء در شهرستان کرمانشاه، مسائل و مشکلات این بخش را با نظرخواهی از آنان اولویت‌بندی کردند. بیکاری جوانان و فقر مردم در رتبه‌های اول قرار گرفتند (کردوانی و نیکو، ۱۳۸۵، ۱۴۱). همچنین، نتایج پژوهش قدیری معصوم و نجفی کانی (۱۳۸۲)، یدقار (۱۳۸۳) و رضوانی (۱۳۷۹، ب) حاکی از پیامدهای منفی برنامه‌های عمران روستایی از قبیل فقر و بیکاری فزاینده و نامطلوب بودن وضعیت شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی است. از دیگر سو این نتیجه با نتایج پژوهش‌های حق‌پناه و دهقانی (۱۳۸۸) که بیانگر بهبود نسبی وضعیت سکونت مردم و افزایش امیدواری سکونت در روستا شده است؛ و عنابستانی (۱۳۸۸) که نشان‌دهنده خدمات‌رسانی ناموفق این طرح بوده متفاوت است. این مسئله شاید ناشی از جمعیت بسیار زیاد روستای کرناچی و تفرق قومیتی مهاجر ساکن روستا باشد.

بیشتر مردم روستا از طرح هادی روستایی اظهار بی‌اطلاعی کردند. نتایج پژوهش رضوانی (۱۳۸۰)، غلامرضایی (۱۳۸۲)، عظیمی و جمشیدیان (۱۳۸۴)، کردوانی و نیکو (۱۳۸۵)، آسایش (۱۳۸۶) و پاپلی‌یزدی و ابراهیمی (۱۳۸۶) گویای این وضعیت است که عدم مشارکت مردم در برنامه‌ها و طرح‌های عمران روستایی، از خصوصیات بارز این برنامه‌هاست. در صورتی که به عقیده والنسیا و همکارانش (Valencia et al., 2010) و محمدی گلرنگ و همکاران (۱۳۸۱) جلب مشارکت بیشتر مردم در طراحی برنامه‌های عمرانی روستایی موجب تعهد بیشتر آنان در مشارکت در اجرای طرح و پیامدهای حاصل از آن می‌شود. حال می‌توان این سؤال را مطرح ساخت که به‌راستی جایگاه روستاییان در توسعه روستایی کجاست. مشارکت مردم محلی واقعیت است یا شعار؟

روستاییان از عملکرد شورای اسلامی روستا، دهیاری و نیز بنیاد مسکن انقلاب اسلامی ناراضی بودند. کردوانی و نیکو (۱۳۸۵) نیز با استفاده از روش ارزیابی سریع روستایی و جدول ماتریس مشکلات، مسائل و مشکلات این بخش را با نظرخواهی از آنان اولویت‌بندی کردند. در میان مسائل متعدد، مدیریت و نبود ساختار اداری سالم در رتبه‌های نخستین این اولویت‌بندی قرار گرفت. همچنین، پاپلی‌یزدی و ابراهیمی (۱۳۸۶) از مهم‌ترین نقاط منفی طرح‌های بهسازی روستایی را عدم جلب رضایت روستاییان می‌دانند.

وضعیت مسکونی بیشتر روستاییان، حکایت از نوعی آشفتگی و نابسامانی داشت. در صورتی که یکی از اهداف طرح هادی روستایی، بهبود وضعیت مسکن روستاییان و نیز هدایت وضعیت فیزیکی روستاهاست (شیعه، ۱۳۸۶، ۹۴). نتایج پژوهش رضوانی (۱۳۷۹، الف) در ارزیابی برنامه بهسازی و نوسازی روستاها در برنامه پنج‌ساله دوم (۱۳۷۳-۷۸) نشان می‌دهد که عملکرد برنامه مذکور از لحاظ تعداد طرح‌های تهیه شده موفق بوده اما در زمینه اجرای طرح‌ها، وجود مسائل و مشکلات مدیریتی، فنی و اجتماعی - اقتصادی موجب گردیده است تا اجرای این طرح‌ها، روند بسیار کندی داشته باشد. محمدزاده (۱۳۸۶) نیز بیان می‌دارد که رشد و توسعه فیزیکی روستاها و ایجاد واحدهای مسکونی و صنعتی باید برنامه‌ریزی شده باشد. در غیر این صورت، بایستی شاهد تخریب محیط زیست و آسیب‌پذیری چشم‌اندازهای طبیعی نیز بود. همچنین ولی‌زاده قره‌آغاجی و سلیقه (۱۳۸۸) به نارسایی طرح‌های ارائه شده از سوی کارشناسان فنی اشاره کردند. از طرف دیگر نصیری (۱۳۸۸) برخلاف دیگران نشان داد که اجرای طرح هادی روستایی باعث بهبود وضعیت سکونتگاه‌های روستایی در روستاهای شهرستان زنجان شده است. این تفاوت شاید به علت هجوم بی‌امان مردم فقیر از دیگر نقاط به این نقطه و عدم توانایی طرح هادی در سازگاری با مسائل پیش آمده باشد.

پیشنهادها

با توجه به نتایج به‌دست آمده از اجرای صحیح برنامه عمرانی مانند طرح هادی روستا و برای جلوگیری از هدررفت امکانات، سرمایه و نیروی انسانی پیشنهادهای زیر مطرح می‌گردد:

- پیش از اجرای طرح بایستی با مطالعه و پژوهش‌های حساب‌شده، شناخت مناسبی از مردم و منطقه‌ای که قرار است در آن طرح اجرا گردد، به دست آورد.
- برنامه‌های توسعه روستایی بایستی دارای ماهیت همه‌جانبه، غیرمتمرکز و مشارکتی باشند تا بتوانند باعث توسعه پایدار گردند.
- روستاها دارای نظام پویای اجتماعی، اقلیمی، اقتصادی و فرهنگی هستند. کوچک‌ترین تغییر در این سیستم باعث تغییر در تمام ابعاد آن خواهد شد. با داشتن دید سیستمی به روستا و لحاظ کردن آن در برنامه‌ها، زمینه‌های توسعه همه‌جانبه روستا فراهم خواهد شد.
- توجه جدی به مقوله فقرزدایی، که یکی از ابتدایی‌ترین و مهم‌ترین اقدامات توسعه‌ای در روستاهاست، بایستی در صدر اولویت‌های برنامه‌های عمران روستایی قرار گیرد؛ چرا که تا فقر از بین نرود توسعه تحقق نخواهد یافت.

منابع

- آسایش، حسین، ۱۳۸۶، برنامه‌ریزی روستایی ایران، چاپ هفتم، دانشگاه پیام نور، تهران.
- پاپزن، عبدالحمید، حسینی، س.، ازکیا، مصطفی، عمادی، محمدحسین، ۱۳۸۶، تدوین مدل مفهومی حاصل از تلفیق دانش بومی و رسمی با استفاده از نظریه بنیانی به منظور دستیابی به رهیافت ترویجی مناسب: مطالعه موردی منطقه بیلوار شهرستان کرمانشاه، اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۱۵، شماره ۵۸، صص ۱۷۶-۱۵۱.
- پاپلی‌یزدی، محمدحسین و ابراهیمی، محمد امیر، ۱۳۸۶، نظریه‌های توسعه روستایی، چاپ سوم، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تهران.
- حق‌پناه، مریم و دهقانی، مرجان، ۱۳۸۸، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
- رضوانی، محمدرضا، ۱۳۷۹ الف، ارزیابی اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های عمران روستایی در برنامه پنج‌ساله دوم توسعه کشور (۱۳۷۸-۱۳۷۳) با تأکید بر ساماندهی فضاها و مراکز روستایی، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۸، صص ۴۶-۳۳.

رضوانی، محمدرضا، ۱۳۷۹ ب، برنامه‌ریزی توسعه و عمران روستای در ایران: از فکر تا عمل؛ ارزشیابی اساسی درباره محتوای و عملکرد برنامه‌های توسعه در چند دهه اخیر، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۹، صص ۶۵-۷۷.

رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۰، نگرشی بر نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۱، صص ۳۸-۲۵.

سعدی، حشمت‌اله، ۱۳۸۶، ارزیابی تعاونی‌های تولید کشاورزی در شهرستان کبودرآهنگ، روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲، صص ۱۶۵-۱۳۷.

شیعه، اسماعیل، ۱۳۸۶، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی شهری، چاپ هجدهم، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.

عسگری، فهیمه، ۱۳۸۳، طرح هادی روستای دشتی و ارزیابی طرح‌های هادی بخش مرکزی شهرستان اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیای انسانی-برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.

عظیمی، نورالدین و جمشیدیان مجاور، مجید، ۱۳۸۴، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی: مطالعه موردی غرب گیلان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲، صص ۳۴-۲۵.

عنابستانی، علی‌اکبر، ۱۳۸۸، ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای غرب خراسان رضوی)، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.

غلامرضایی، محمدعلی، ۱۳۸۲، ارزشیابی عملکرد طرح هادی در روستاهای استان لرستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه.

قدیری معصوم، مجتبی، نجفی‌کانی، علی‌اکبر، ۱۳۸۲، برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آنها بر نواحی روستایی، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۴، صص ۱۲۱-۱۱۱.

کردوانی، پرویز و مصطفی، نیکو، ۱۳۸۵، رتبه‌بندی آبادی‌های بخش بیضاء بر اساس توان جمعیتی، توان اقتصادی و دسترسی به منظور برنامه‌ریزی توسعه و بررسی مسائل و مشکلات روستاها به روش ارزیابی سریع (روش چمبرز)، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۶، صص ۱۴۷-۱۳۱.

کیومرث زرافشانی و همکاران ————— ارزیابی کیفی اجرای طرح هادی در روستای کرناچی شهرستان ...

محمدزاده، رحمت، ۱۳۸۶، بررسی اثرات زیست‌محیطی توسعه فیزیکی شهرها - با تأکید بر شهرهای تهران و تبریز، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره نهم، صص ۹۳-۱۱۲.

محمدی گلرنگ، ب.، ج. قدوسی و م. مشایخی، ۱۳۸۱، ارزیابی اقتصادی عملیات آبخیزداری انجام شده در حوزه آبخیز سدها (مطالعه موردی: حوزه آبخیز سد شهید یعقوبی - تربت حیدریه خراسان رضوی)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۳، صص ۹۳-۱۱۰.

مرادی، محمود، ابطحی‌نیا، آمنه و شاه‌سوندی، زهرا، ۱۳۸۸، بررسی اثرات اجرای طرح‌های هادی در توسعه کالبدی روستا (مطالعه موردی: روستای حاجی‌آباد، بخش مرکزی شهرستان بیرجند)، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.

مظفر، فرهنگ، حسینی، سیدباقر، سلیمانی، محمد، ترکاشوند، عباس و سرمدی، علی‌اکبر، ۱۳۸۷، ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط‌زیست روستاهای ایران، علوم محیطی، سال پنجم، شماره سوم، صص ۳۲-۱۱.

نصیری، اسماعیل، ۱۳۸۸، ارزیابی اثربخشی طرح‌های هادی سکونتگاه‌های روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.

نوری، مرضیه و رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا، ۱۳۸۴، ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی روستایی با روش PRA در روستاهای کودره، امام تقی و دهشک شهرستان مشهد، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۹، شماره ۴، صص ۱۶۱-۱۹۵.

وارثی، حمیدرضا و صابری، حمید، ۱۳۸۸، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در توسعه کالبدی روستا (مطالعه موردی روستاهای استان اصفهان)، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.

ولی‌زاده قره‌آغاجی، محمدرضا، و سلیقه، الهام، ۱۳۸۸، ارزیابی طرح‌های اجرا شده مسکن روستایی طرح ویژه بهسازی بر اساس احکام و ضوابط طرح گونه‌شناسی مسکن روستایی استان آذربایجان شرقی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

یدقار، علی، ۱۳۸۳، روند تحول و چالش‌های عمران و توسعه روستایی در ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۸، صص ۷۱-۹۰.

- Adams, A. et al., 1993, **Participatory Methods to Assess Change in Health and Women's Lives**, BRAC-ICDDR Joint Project In Mat lab.
- Bloom, G. & Utatalum, C., 1993, **Engendering Resource Management**, USAID.
- Chambers, R., 1997, **Whose Reality Counts? Putting the First Last**, Intermediate Technology Publications.
- Clare, Linda, Rowlands, J., Bruce, E., Surr, C. & Downs, M., 2008, **I Don't Do Like I Used to Do: A Grounded Theory Approach to Conceptualizing Awareness in People with Moderate to Severe Dementia Living in Long-term Care**, *Social Science & Medicine*, Vol. 66, pp. 2366-2377.
- Coleman, G. & O'Cononor, R., 2007, **Using Grounded Theory to Understand Software Process Improvement: A Study of Irish Software Product Companies**, *Information and Software Technology*, Vol. 49, pp. 654-667.
- Cornwall, A., 1992 a, **Body Mapping in Health RRA / PRA**, PRA Notes, Vol. 16.
- Cornwall, A., 1992 b, **Engendering PRA and Analysis of Gender**, SOAS.
- Grady, H. et al., 1991, **Assessing Women's Needs in Gaza Using Participatory Rapid Appraisal Techniques**, PRA Notes, Vol. 10.
- Guijt, I., 1991, **Women on Earth: Gender Issues in Natural Resource Management**, IIED.
- Lee, S.N.C., Long, A. & Boore, J., 2009, **Taiwanese Women's Experience of Becoming a Mother Very-low-birth-weight Preterm Infant: A Grounded Theory Study**, *International Journal of Nursing Studies*, Vol. 46, pp. 326-336.
- Lee, J. & Kim, J., 2007, **Grounded Theory Analysis of E-government Initiatives: Exploring Perceptions of Government Authorities**, *Government Information Quarterly*, Vol. 24, pp. 135-147.
- Palmer, I., 1981, **Women's Issues and Project Appraisal Rapid Rural Appraisal: Social Structure and Rural Economy**, Brighton, UK, Institute of Development Studies.
- Strauss, A., & Corbin, J., 1998, **Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded**, 2nd Ed., Sage Publications, Thousand oaks, CA, USA.
- Valencia Sandoval, C., Flanders, D.N., & Kozak, R.A., 2010, **Participatory Landscape Planning and Sustainable Community Development: Methodological Observation from a Case Study in Rural Mexico**, *Landscape and Urban Planning*, Vol. 94, pp. 63-70.

Wuest, J. & Merritt Gray, M., 2002, **Illuminating Social Determinations of Women's Health Using Grounded Theory**, Health case for women international, 23. pp. 794-808.

Zarafshani, K., 2002, **Some Reflections on the PRA Approach as a Participatory Inquiry for Sustainable Rural Development: An Iranian Perspective**, Proceeding of the 18th Annual Conference, AIAEE, Durban, South Africa.